లోకైక దీపాంకురం

శ్రీ కలువకొలను సదానంద

1

నెల్లూరి అవులన్నా, నెల్లూరి బియ్యమన్నా, నెల్లూరుతో వియ్యమన్నా మేలిమికి మారు పేరులు.

నెల్లూరులోని వాడలలో ఒక దానిపేరు లక్ష్మీపురం. ఆ పేటను అభివర్ణించమని ఒక మితభాషిని కోరిన పక్షంలో—అతడు 'ఇది లక్ష్మీపురం' అనేసి మిన్నకుండగలడు అది స్వభావోక్తి. లక్ష్మీపురం లక్ష్మీదేవికి కాపురం.

ఆ ఇంటివారి ఉన్నతిని చాటడానికా అన్నట్లు గంభీరంగా నిలబడివుంటుంది—లక్ష్మీపురంలో ఒక రమ్యహర్మ్యం. భవితవ్యంలో ఆ మేడకు, దానికి సంబంధించిన అంతర్బాహ్య సంపత్తులకు కాబోయే పాలకుడు రమాపతి. రమాపతి నైనారిటీ తీరిన పసిబాలుడు!... అతని దృష్టిలో ప్రపంచం తన మేడలా రమ్యమైనది. ఇంటి ముందరి పూలతోటలా మనోహరమైనది. శ్రీరాం మహలులో రిజర్వుడు సీటులా సుఖప్రదమైనది...జీవితం ఒక వినోదభరితమైన చలనచిత్రం. అది సుగంధ పరిమళాలను వెదజల్లే కునేగా సెంటు. సిమెంటురోడ్డుపైన ఇంఫాలాకారులో షికారు. అమాత్యవర్యుని గౌరవార్థం ఏర్పాటుచేయబడిన కమ్మని విందు. హృదయానికి గిలిగింతలు పెట్టే ప్రేమికుల యుగళగీతం!...హాయిహాయి ఈ లోకం, చల్లనైన దీ లోకం .. బిచ్చగాడు కడుపుమీద తాళం వేసుకుంటూ, 'బతక లేని జన్మ నారాయణా' అంటూ ఉదరగీతి పాడుకోవడం ఎంత సహజమో, రమాపతిఒంటి లక్ష్మీపుత్రుడు 'హాయిహాయి ఈ లోకం' అంటూ మధుర గీతి పాడుకోవడం కూడా అంతే సహజం.

అంతఃపురవాసం తప్ప బాహ్యప్రపంచమే ఎరుగని సిద్ధార్థునికి నగరాన్ని చూచి రావాలన్న కోరిక కలిగినట్లే — సుకుమారుడైన రమాపతి మనో క్షేత్రంలో—లోకంలో గల సౌందర్య సీమలలో విహరించి రావాలన్న ప్రగాఢ వాంఛ అంకురించింది. తా నిన్నాళ్లూ ఊయలలో పసిపాపలా పెరిగాడు. లోకమంటే ఊయెల, ఊయెలకు కట్టిన చిలుకలే గాదు; తాను పుస్తకాలలో చదివినవీ, యితరుల ద్వారా వినినవే గానీ—కంటితో చూడని వింతలు దేశంలో ఎన్నో వున్నాయి. ముందుకు పరుగులు దీస్తూ కాలపురుషుడు విదిల్చిపోయిన మైలురాళ్లలా—ప్రాచీన సంస్కృతికీ, గత వైభవానికీ ప్రతిబింబాలుగా నిలిచిపోయిన స్మృతిచిహ్నాలు, మానసోల్లాసాన్నీ విశ్రాంతినీ ఆరోగ్యాన్నీ అందివ్వడమే ప్రయోజనంగాగల సుందర ప్రదేశాలూ, నేటి నాగరికతకు, కళాపటిమకు సవాలు పలుకుతూ నిలిచివున్న నాటి కళాక్షేత్రాలు, అస్తికత్వానికి గీటురాళ్లుగా వున్న దివ్యక్షేత్రాలు భారతదేశంలో అసంఖ్యాకాలు!...ఇవన్నీ చూచి ఆనందించకపోతే జీవితానికి సార్థకతే లేదు అనుకున్నాడు రమాపతి.

శ్యామలాకాశంలో తళుక్కున మెరసి మాయమైపోయే తటిల్లతలా— అప్పుడప్పుడూ ఈ వాంఛ అతనిలో మెదులుతూ, క్రమంగా అది యిక ఓపలేనంత దృఢతరమైపోయింది. కాని అతనితండ్రి ఈ సంకల్పాన్ని కొన్నాళ్లవరకు ప్రక్కకునెట్టి పెట్టమన్నాడు. తనకొడుకు పాలుత్రాగే పసివాడని, లోకం ఒక తిరణాల వంటిదని, తనకొడుకు ఆ తిరణాలలో తప్పిపోతే నిర్భయంగా సంచరించి సురక్షితంగా తిరిగి రాలేడని ఆ తండ్రి భయం. కొడుకు కోరిక తీరడానికి అవకాశం రావాలి...ఎప్పుడో వస్తుంది. అయితే ఎప్పుడో వచ్చే అవకాశంకోసం వేచి వుండలేని రమా

పతి ఒకనాడు జేబులనిండా డబ్బు కుక్కుకుని, కేవలం వినోదయాత్రోద్దేశంతో రెండో కంటికి తెలియకుండా రైలెక్కేశాడు.

సంకల్పం నెరవేరడానికి అల్లావుద్దీన్ చేతి అద్భుతదీపమే వుండవలసిన అవసరం లేదు. కడుపార ఆరగించడానికి, ఆతిథ్యాన్ని కోరివచ్చిన వారినెల్ల సంతుష్టులను చేయడానికీ జమదగ్ని ఆశ్రమంలోని కామధేనువే కావలసిన అగత్యం లేదు. అనుకొన్నంతలో ఇచ్చవచ్చిన చోటికి ఎగిరి పోవడానికి ప్రవరాఖ్యుడు కాలికి రాచుకొన్న పాదలేపనమే ఉపయోగించుకోవలసిన పనిలేదు...డబ్బుంటే ఇవన్నీ ఉన్నట్టే! రమాపతికి డబ్బుకు కొదవేముంది?

కీ యిచ్చిన గడియారం ముల్లులా నిరాటంకంగా సాగిపోయింది రమాపతి దక్షిణదేశ యాత్ర. దేశంలో అడుగడుగునా కానవచ్చిన ఔన్నత్యాన్ని గమనించి గర్వించాడేగానీ, ఎటుజూచినా దృగ్గోచరమయ్యే నిమ్నతను, దారిద్ర్యాన్ని, ఆర్తినిగూర్చి నిమిషకాలమైనా ఆలోచించడానికి రమాపతి మనసు తావీయలేదు.

రమాపతి దక్షిణదేశయాత్ర ముగించుకుని తిరిగి వస్తూండగా దైవికంగా ఒక సంఘటన జరిగింది. అతడు కాట్పాడిలో రైలు దిగాడు. భోజన సమయాల్లో అతడు తనకుతానై కడుపును హెచ్చరించుకోవడం మామూలు. కాని ఆ పూట కడుపే అతనిని హెచ్చరించింది. అలసిపోయిన శరీరం తేరికవడడానికి—ముందు స్నానం ముఖ్యం. రమాపతి వెయిటింగ్ రూములోకి వెళ్ళాడు. సూటుకేసుతెరచి మనీపర్సు, రిస్టువాచీ అందులో వుంచాడు. మార్చుకోటానికి జతబట్టలు, తువ్వాలు. సబ్బుతీసుకుని స్నానాల గదిలోకి వెళ్లాడు. స్నానం ముగించి వెలుపలికి వచ్చిన రమాపతి గుండె గుభిల్లుమంది. సూట్ కేసు అదృశ్యమై పోయింది. రమాపతి జీవితంలో మొట్టమొదటిసారిగా భయపడ్డాడు. తలలో ఆలోచనలన్నీ ఎక్కడివక్కడ స్తంభించిపోగా, కర్తవ్యం తోచక, కాలుగాలిన పిల్లిలా ప్లాట్‌ఫారమంతా తిరిగాడు. తనపేరు మరచిపోయిన ఈగలా కనిపించిన వారినందరినీ 'నా సూట్‌కేసెక్కడ?' అని అడిగాడు. పోలీసులతో మొరపెట్టుకున్నాడు. ప్రయోజనం లేకపోగా, తన అజాగ్రత్త కారణంగా తానే నవ్వులపాలు కావలసివచ్చింది. సముద్ర మధ్యంలో దారిగానక నిలబడిన నావలా— దిగులుగా, నిరాశగా ప్లాట్‌ఫారంమీద బెంచీపైన కూలబడ్డాడు. ఇంతలో రేణిగుంట ప్యాసింజరు— 'తెలుగుగడ్డకు చేరవేస్తాను ర'మ్మన్నట్లు కూతవేసి కదిలింది. ఇటువంటి ఆపత్సమయంలో ఆ రైలుకంటే తోడు వేరే లేదనుకున్నాడో ఏమో — రమాపతి పరుగున వెళ్ళి రైలెక్కేశాడు.

ఆకలితో పోరాటం తనకేనాడూ సంభవించలేదు. తాను ఇల్లుచేరుకునేసరికి మరునాడు తెల్లవారవచ్చు. ఫరవాలేదనుకున్నాడు రమాపతి. సాటి ఆంధ్రులెందరో రోజులతరబడి నిరాహారదీక్షలు కొనసాగించగలిగినప్పుడు— తాను ఒక్కరోజు వుండలేడా? ... అతనిలో ఈ ధైర్యం కూడా దిగజారిపోయింది. రైలు ఏదో చిన్న స్టేషనులో ఆగింది. రైలు ఆగిన మరుక్షణం రమాపతి కూర్చున్న పెట్టెలోకి ఒక టిక్కెట్టు ఎగ్జామినరు ఎక్కడం, రైలు మళ్లీ కదలడం జరిగిపోయాయి. టి. టి. ఇ. టిక్కెట్టుకోసం చేయి జాపాడు. ఆ చేయి నాగుబాము పడగలా అతిభయంకరంగా కనిపించింది రమాపతికి. అతని మనస్సు అభిమానంతో, అవమానంతో తల్లడిల్లిపోయింది. 'ఈ క్షణంలోనే ఈ రైలు ప్రమాదంపాలై నేను, ఈ టిటిఇ, ఈ పెట్టెలోని మిగతా ప్రయాణీకులందరూ చచ్చిపోరాదా!...' అనుకున్నాడు. అతని బుర్రలో వికృతమైన ఊహ కలగడం కూడా యిదే ప్రథమం. రమాపతిని చిత్తూరు ప్లాట్‌ఫారంపైకి గెంటి, రైలు వెళ్ళిపోయింది.

చేతిలో చిల్లిగవ్వలేదు. అవసరానికి ఆదుకోగల వస్తువేదీ లేదు. పోతే, కాట్పాడిలో తాను విప్పివేసిన టెరిలిన్ పంట్లాం, చొక్కామాత్రం వున్నై. ఈ సమయంలో తనవి అనుకునే వస్తువులు ఈ జతబట్టలే! వాటిని తువ్వాలులో మూటగట్టుకున్నాడు రమాపతి.

...ఊరు తనకు క్రొత్తది. తెలిసిన బంధుమిత్రులెవరూ లేరు. ఒకవేళవుంటే, ఎక్కడున్నారో తెలియదు. అతనికాళ్ళు వాటంతట అవే ఊరిలోపలికి సాగిపోయాయి. ఊరంతా తిరిగి తిరిగి రమాపతి ఒళ్ళు, దుస్తులు దుమ్ముకొట్టుకు పోయాయి. జబ్బుపడి లేచినవాడిలా ముఖం పీక్కుపోయింది. ఆకలి బాధకు సైపలేక కన్నులు లోతుకు వెళ్ళిపోయాయి. ముంగిసతో పోరాడి పోరాడి యిక లొంగిపోక తప్పదనుకుని అశక్తంగా సోలిపోయే కోడెనాగన్నలా — ముంగిస వంటి పరిస్థితికి తాను కబళం కావడం ఖాయమనుకొన్న రమాపతి—ఇక చేసేదిలేక మునిసిపల్ పార్కులో బెంచీమీద కూలబడ్డాడు. పార్కులో రేడియో పాటలు వెదజల్లుతూంటే— తన బ్రతుకొక సినిమాగా, అందులో తానొక పాత్రగా అనిపించింది. ప్రొద్దుపోయింది. క్రమంగా పట్టణం మాటుమణిగింది. అప్పుడప్పుడు రిక్షాలమోతలు, సినిమాలనుండి వచ్చేపోయే జనాల ఇష్టాగోష్ఠి! రమాపతిమాత్రం కడుపులో కాళ్ళు ముడుచుకుని, దవడలు బిగ గరచుకొని, తన పరిస్థితిని నెమరు వేసుకుంటూ పార్కులో పడుకొన్నాడు.

...ఎంత విచిత్రమైనదీ ప్రపంచం!. జీవితం ఒక నాటకరంగమని అంటుంటారు. నాటకరంగంలో కథనుగతంగా ఎప్పుడేమి జరుగుతుందో పాత్రధారులకు తెలుసుగానీ— జీవితరంగంలో మాత్రం ఎప్పుడేమి సంభవిస్తుందో ఎవరికీ తెలియదు. మానవుడు ఎంతటి ప్రతిభాశాలి అయినా, విధిముందు ఎందుకూ కొరగానివాడు. రాజాధిరాజైనా, భిక్షుకుడైనా దైవ మనబడే అతీతశక్తిముందు మాత్రం సామాన్యుడే! కాకపోతే— తనబోటి లక్ష్మీపుత్రుడు, జీవితాన్ని నిర్లక్ష్యభావంతో చూచినవాడు, అన్నంకోసం అల్లాడని వాడు, పొందికైన శయ్య వుంటేనేగానీ నిద్ర రానివాడు— ఈ నడిరాతిరి— పుట్టినచోటికి దూరంగా, పార్కులో కడుపులో కాళ్ళు పెట్టుకొని, ఆకలితో అల్లాడవలసిన స్థితి ఎందుకు

సంభవమౌతుంది? ఇది సంభవమే అయినప్పుడు తాను శ్రీమంతుడెలా అవుతాడు? ఒకప్పుడు శ్రీమంతుడై వుండవచ్చు, ఇంకొకమారు మళ్లీ కావచ్చు; కాని, యిప్పుడు మాత్రం కాదు!

రమాపతికి ఆ రాత్రి నిద్ర అందని ప్రాణి పండై పోయింది. కడుపులో ఆకలి! భరింపరాని చలి! తన దుస్థితికి, నిస్సహాయతకు మనస్సులోనే కుమిలి ఏడ్చాడు.

తెల్లవారింది. పట్టణానికి తూర్పుదిశగావున్న పొలాల నడుమ ఒక నూతిలో ముఖప్రక్షాళనం చేసుకున్నాడు రమాపతి. దోసిళ్లతో కడుపు పట్టగలిగినన్ని నీళ్లు త్రాగాడు. ఊరి లోపలికి నడిచాడు.

క్రితం రోజు ఉదయం అల్పాహారం తిన్నవాడు యింతవరకు అన్నం కంట జూడలేదు. అతని కిక ఒకే ఒక మార్గం కనిపిస్తోంది. తన వద్ద వంద రూపాయలకు మించి వెలజేసే జత బట్టలు వుండనే వున్నాయి. ఎంతో ఒకంతకు వాటిని అమ్మివేయాలి! గంట ఎనిమిది అని సూచిస్తూ మునిసిపాలిటీ సైరను గింగురుమంటూ మ్రోగింది. బస్స్టాండులో నిలబడ్డాడు రమాపతి.

బస్టాండులో జనం వారివారి గొడవలలో వారున్నారేగానీ, రమాపతిని పలకరించే తీరిక గానీ, అవసరం గాని ఎవరికీ లేదు. అతడు తన ముందునుంచి సాగిపోయే ప్రతి మనిషిని తన బట్టలు కొనమని అడగడానికి ప్రయత్నించాడు. కానీ, అభిమానం అడ్డు రాగా గొంతులో మాట గొంతులోనే వుండిపోయింది. గంట పన్నెండు అంటూ మళ్లీ హెచ్చరించింది సైరను. రమాపతికి యిక నిలబడడానికైనా శక్తి లేకపోయింది. దృష్టి కూడా మందగించిపోతున్నది. ఒక్క అడుగు ముందుకు వెయ్యితేనే, మేడలు, మనుషులు, బస్సులు, చెట్లు అన్నీ పైకీ కిందికీ కదలాడుతున్నట్లు కనిపిస్తున్నాయి. నూటికి పది అడుగులు వేయలేనేమో అనిపించిం దతనికి. తన కిది పరీక్షా సమయం. మానమో, ప్రాణమో యిప్పుడు తేల్చుకోవాలి. ప్రాణమే కావలసివుంటే యిక ఎంతమాత్రం ఆలసించరాదు.

బస్స్టాండు దగ్గరున్న హోటలుముందు నిలబడ్డాడు రమాపతి. కలుగులోనుంచి బయటకు వచ్చిన చిట్టెలికలా— ఒక వామనావతారం హోటలులో నుంచి ఇవతలకు వచ్చింది. పొట్టిగాను, సన్నగాను వున్న ఆ ఆకారం ఒక మానవాకారమేనని రూఢి పరచుకొన్నాడు రమాపతి. అతని వయస్సు ముప్ఫైకి లోపున వుండదనిపించింది. ఎండిపోయిన తాటి చిప్పలావున్న ఆ మానవుడి ముఖంలో కండ కరిగిపోగా, ఎముకలుమాత్రం పైకి పొడుచుకొచ్చాయి. ఎడ్లబండ్లు నడిచివెళ్ళిన బురదరోడ్డులా— అతని విశాలమైన నుదురు ముడతలతో నిండిపోయింది. మాసిన పంట్లాం, చొక్కా వేసుకున్నాడు పేదరైతు ముసలి ఎద్దులతో సేద్యం చేసినట్లు— తెగిపోయిన పాదరక్షలు ధరించాడు మాసిన గడ్డాన్ని చేతితో తడుముకుంటూ, సాలోచనగా ఆకాశంలోకి చూస్తూ వెళ్ళిపోతున్నాడతను.

'సార్!' అన్నాడు రమాపతి, నూతిలోంచి పిలిచినట్లు.

'ఏమండీ మేష్టారూ!' అన్నాడు మళ్ళీ.

అతడు టక్కున నిలబడిపోయి చుట్టూచూచి, తనను పిలిచినవాడు రమాపతేనని ధృవపరచుకొన్న తర్వాత 'నేను మేష్టారిని కానయ్యా బాబూ, గుమాస్తాని! ఏం కావాలి?' అన్నాడు చిరాకుతోబాటు చిరునవ్వును ప్రదర్శిస్తూ.

రమాపతి గబగబ మూటవిప్పి తన సరుకు యొక్క నాణ్యతను శ్లాఘించడం మొదలుపెట్టాడు. 'టెర్లిన్ బట్టలండీ! ... మేలిరకం బట్టలండీ! ... తీసుకోండి. మీరేమిచ్చినా సరే! .' అన్నాడు.

అవతలి మనిషి నివ్వెరపాటుతో నిలబడి పోయాడు.

'సందేహిస్తారెందుకూ? తీసుకోండి. ఐదు రూపాయలివ్వండి, చాలు!'

పిచ్చివాణ్ణి చూచినట్లు చూశాడు ఆ మనిషి రమాపతిని.

'నేను నిజమే చెబుతున్నానండీ! మాది నెల్లూరు! డబ్బేకాక, సూట్‌కేసుతోబాటు సర్వమూ దొంగెత్తుకుపోయాడు. ఈ బట్టలు నావే!.. పోనీ, రెండు రూపాయలిచ్చినా చాలు.' అన్నాడు రమాపతి వేడికోలుగా.

'చూడు బాబూ! నీ పరిస్థితి అర్థం చేసుకోగలను. అయినా రెండు రూపాయలతో నీ అవసరాలన్నీ తీరిపోతాయా.. ఆ రెండు రూపాయలతో ఏం చేస్తావు?'

రమాపతి ఏమీ చెప్పలేకపోయాడు. 'భోజనం చేద్దువుగాని రా!' అంటూ హోటలులోకి దారి తీశాడు ఆ వ్యక్తి.

రమాపతికి పోయిన ప్రాణం తిరిగి వచ్చినట్లైంది. ఈ ఆతిథ్యానికి ప్రత్యుపకారంగా అతనికి తన ఆస్తిలో అర్ధభాగం వ్రాసి ఇవ్వాలన్నంతటి కృతజ్ఞతా భావం కలిగింది. అతడు భోంచేస్తూ వుండగా మధ్యలో 'మీ వూరికి వెళ్ళాలా?' అని అడిగాడు ఆ వ్యక్తి.

'ఊఁ!'

భోజనం ముగిసిన తర్వాత ఇద్దరూ బయటికి వచ్చారు. 'ఇదిగో బాబూ! ఇంతకంటే నాదగ్గర ఇంకేమీ లేదు. దీనితో ఎలాగయినా ఇల్లు చేరుకునే మార్గం చూడు' అంటూ ఆరు రూపాయలు, పైన కొంత చిల్లర తీసియిచ్చాడు అతడు. రమాపతి అది తీసుకుని, బట్టలు అతని కివ్వబోయాడు.

'నాకెందుకివి? వీటిని తొడిగే అర్హత నాకు లేదులే! అదీగాక నీకూ, నా వంశవృక్షంలో కాసే ఏ కాయకూ ఈ బట్టలు పనికిరావు. ఉంచుకో!'

అది అభిమానమో, అనుభవింపరాని కష్టం తీరినందువలన కలిగిన ఆనందమో ఏమో గానీ—రమాపతి నయనద్వయం బాష్పపూరితమైపోయింది. ఔరా! విధి విలాసం! కలిమి తన్ను ఈ విధంగా పరిహసించిందా? లక్షలకు అధిపతి తాను. ఇతరుల ఆర్తిని బాపగల సమర్థుడు తాను. అయితే తన సామర్థ్యం ఏమైంది? తన లక్షలన్నీ ఏమైనాయి? తనంతటి శ్రీమంతుడు ఒక సామాన్యుని దాతృత్వాన్ని పొంది సహించడంకంటే గత్యంతరం లేని పరిస్థితి ఎందుకు కలిగింది...... అంతా లక్ష్మీ విలాసం!

చిన్ననాటినుండి డబ్బును మంచినీళ్లప్రాయంగా వెచ్చించే తనకు ఆ డబ్బుయొక్క విలువను తెలియజేయడమే విధికృతంలోని పరమార్థమై వుంటుంది. అబ్బ! ఎంత దుర్భరమైనది లేమి!... ఈ రెండు రోజుల అనుభవం ద్వారా దారిద్ర్యాన్ని గూర్చి ఎంత ప్రచండంగా తొలి పాఠం బోధించింది దుర్విధి!

చెంపల మీది కన్నీళ్లు తుడుచుకుంటూ, ఆపద్బాంధవు నిలా నిలబడివున్న ఆ వ్యక్తితో యిలా అన్నాడు రమాపతి...'నిస్సహాయమైన పరిస్థితిలో దేవుడిలా నన్ను ఆదుకున్నారు. మీ మేలు ఎప్పటికీ మరపురానిది...పోనీ...మీ పేరు, చిరునామా అయినా చెప్పారంటే సంతోషం.'

కొన్ని వేలతో ఇల్లు విడిచిన రమాపతి ఒక అపరిచితుని పేరు, చిరునామాలతో యిల్లు చేరుకున్నాడు.

2

ఒకటో తారీఖు వచ్చింది!

తక్కువ జీతగాడి బ్రతుకు పుటలలో కడు చిత్రమైనది ఒకటో తారీఖు! కొన్ని అవసరాలను బట్టి అది ఎంత త్వరగా వస్తే అంత మంచిది. మరి కొన్ని అవాంతరాలను బట్టి అది ఎంత ఆలస్యంగా వస్తే అంత మేలు! మాసమంతా స్వేచ్ఛా వాయువులు పీల్చుతూ నడయాడ గలిగిన ఉద్యోగి ఆ రోజుమాత్రం వేటలో తగులుకొన్న అందాల లేడిలా వేసారిపోతాడు. అందుకే—మనిషిని ఎటూ కదలనివ్వని కత్తులబోను ఒకటో తారీఖు! జీవితంలో నెల కొకమారు వైరాగ్యాన్ని నూరిపోసే—ఆనాటి భారతీయ బౌద్ధ సన్యాసి ఒకటో తారీఖు!

జీతం తనజేబులో వుంచుకున్నాడు దామోదరం.

సిబ్బంది యావత్తూ ఆఫీసు గోడల చాటు నుండి బయటపడగానే—ఎక్కడ నక్కివున్నారో ఏమో,

దారిదోపిడీ గాళ్లలా చుట్టుముట్టారు మార్వాడీ వాళ్లు. 'ఎవరబ్బ సొమ్మని కులుకుచు తిరిగేవు?' అని రామయ్యను గోపన్న అడిగినట్లు ఒక మార్వాడీ వాడు నిలదీసి అడుగగా నిరుత్తరుడైన దామోదరం ముప్పై రూపాయలు అతని చేతిలో వుంచేశాడు. ఇక పెద్ద మొత్తాలను అటుండనిచ్చి చిల్లరకొట్టువాడికి, ఇల్లు అద్దెకిచ్చిన వాడికి రెండు నెలల బకాయి, పాలవాడికి, పెరుగావిడకు, చాకలికి, నీళ్ల మనిషికి...ఇందరికీ పోగా మిగిలిన పెద్దమొత్తాల వాళ్లందరికీ వడ్డీలు...అతని బుర్రలో అంకెల గారడీ జరుగుతోంది.

దామోదరం హోటలులో కాఫీ త్రాగి సిగరెట్టు వెలిగించుకున్నాడు.

పూర్వం మనుషులు క్రూరమృగాలను వేటాడేవారట! ఇప్పుడు క్రూరమృగాల బాధలేదు. మనిషిని మనిషి వేటాడుకోవడమే సామాన్యమై పోయింది నేడు! ఈ చిత్తూరు అనే కారడవిలో తన కోసం మాటువేసుకుని గాలించే వేటగాళ్ళెందరో!... దామోదరం పెద్దబజారులోదూరి, వెంటనే తన పొరపాటు గ్రహించి, వెనుకకువచ్చి ఒక సందులో దూరాడు. మరునిమిషం సైకిలుమీద రివ్వున వెన్నంటి వచ్చేసింది ఒక వేటకుక్క. 'ఏమండోయ్! శెట్టిగారు రమ్మంటున్నారు మిమ్మల్ని!'

దామోదరం గుండెల్లో పిడుగులు దొర్లాయి. నోరు తడబడుతూండగా 'బాబ్బాబూ! కాస్త తొందర పనుందమ్మా! వెళ్లి మళ్లీ వస్తాను...' అన్నాడు. 'వీల్లేదండీ! మాట్లాడాలిట! వెంటబెట్టుకుని రమ్మన్నారు.' వీడెవడో విష్ణు చక్రంలా దాపురించాడు తనకు. పర్యవసానం దేవుని కప్పగించి— పోలీసువెంట వెళ్లే అనుమానితులా వాడివెంట బయలుదేరాడు.

బట్టలకొట్టు పాపయ్యశెట్టికి తాను వంద రూపాయలివ్వాలి. వేయి సంవత్సరాలనుండి చెక్కుచెదరక నిలబడివున్న చంద్రగిరి మహలులా ఆరు మాసాలుగా ఆ వంద రూపాయల బాకీ అలాగే వుంది. భార్యకోసం తాను ఆ నాడు కొన్న చీరలేమో చిరిగి పోవచ్చాయిగానీ, ఈ బాకీ మాత్రం సుంతైనా కరుగలేదు. ఇంతవరకు శెట్టి దగ్గర తాను ఆరుమార్లు మాట పోగొట్టుకున్నాడు, 'ఇక ఈసారి యివ్వకపోతే మర్యాద దక్కదు..' అని ఫైనల్ వార్నింగ్ కూడా యిచ్చేశాడు శెట్టి.

దుకాణం మెట్లు ఎక్కుతుండగానే, 'రండి రండి! ఏదో యిన్నాళ్లకు దయ కలిగింది మామీద! సంతోషం! కూర్చోండి!' అంటూ అత్యంత గౌరవాదరాలతో స్వాగతం పలికాడు పాపయ్యశెట్టి. అతని పలుకులు నాగస్వరంకాగా, దామోదరం మంత్రముగ్ధుడిలా జేబులోనుంచి ఐదు పది రూపాయల కాగితాలు తీసి గల్లాపెట్టెమీద వుంచేశాడు. 'ఇది వుంచుకోండి శెట్టిగారూ! మిగిలినది పైనెల సర్దేస్తాను...' అన్నాడు మేకపోతులా, గంభీరంగా.

ఆ యాభై రూపాయలూ తీసి సొరుగులో వేసుకుంటూ 'ఏదోనండీ...ఇస్తూ వుండాలి, తీసుకుంటూ వుండాలి!...పైనెలలోనైనా మిగతాది యిచ్చేయండి...' అన్నారు శెట్టిగారు వినయంగా.

తన జీవశక్తి నంతటినీ శెట్టి దుకాణంలోనే జారవిడిచి బయటపడ్డాడు దామోదరం. గుడ్లప్పగించి, కోరలు బయటపెట్టి, చేతులు జాచి అటకాయించే పెనుభూతంలా బ్రతుకు మహాభయంకర రూపంతో సాక్షాత్కరించింది. తాను ఎటుపోయినా ఆ కబంధ హస్తాలు తనను అడ్డగిస్తూనే వుంటాయి. ఇక విముక్తి ఎక్కడిది?

...ఇక ఎట్టి అవాంతరాన్నీ ఎదుర్కొనలేని దామోదరం సందుగొందులలో దూరుతూ జాగ్రత్తగా ఊరిబయటకు వెళ్లిపోయాడు. జన సమూహానికి దూరంగా, ఏకాంతంగా కూర్చున్నాడు. జీవితంలో నలిగిపోయేవాడికి ఏకాంతసేవ కంటే శాంతిప్రదాయకం మరొకటి లేదు. స్వీయకథా సింహావలోకనానికి ఒకింత తీరిక చిక్కింది దామోదరానికి.

.. తొలి మానవుడు అదృష్టవంతుడు. కడుపు నింపుకోవడానికింత మాంసం, మొలకు చుట్టుకోవ

డానికి చాలినంత చర్మం సేకరించుకోవడం తప్ప మరొక వ్యాసంగం లేనివాడతను. నాగరికతకు యింకా అంకురార్పణే జరుగని ఆ కాలంలో— మూరెడు గోచీ, పట్టెడు పచ్చి మాంసమే తన అవసరమైనప్పుడు, స్త్రీకి పురుషుడు, పురుషునికి స్త్రీ తోడునీడగా వున్నప్పుడు — ఆదిమవాసి కంతకంటే కావలసిందేముంది? శాంతియుత జీవితానికి కొదువేముంది? కాని క్రమంగా మానవుని బుద్ధి ప్రగతికి అర్రులు జాచింది. అతని మేధాశక్తి అద్భుతమైన నాగరికతను సృష్టించింది. ప్రాణికోటిలో తన జీవన సరళి అత్యున్నతమైనదని గర్విస్తున్నాడు మానవుడు. కానీ మరో వైపునుంచి చూస్తే మానవుడు వెర్రివాడనక తప్పదు. ఇది నాగరకత కాదు. మానవుని పతనానికి ప్రతిరూపం. ప్రాచీనులు మాంసపు ముక్కతోనో, కాయగసరులతోనో తృప్తి పడితే, ఆధునికుని జిహ్వ కొంగ్రొత్త రుచులను అభిలషిస్తోంది. ఆదిమవాసికి కావలసింది ఒక మూరెడు చర్మమైతే, నవనాగరీకునికి కావలసింది వెల లిచ్చి కొనలేని అమూల్య వస్త్రాలంకారాలు. నాటి మానవజాతికి దంతాలు ఆభరణాలైతే, నేడు స్వర్ణాభరణం తప్ప మరొకటి పనికిరాదు. ఆనాటి మనిషి తల దాచుకోవడానికి కొండగుహ, లేక చిన్న పర్ణశాల అయితే చాలు; నేడు కొండలలో నివసించ లేకపోతున్నాడు నరుడు. నాగరకత తోబాటు మానవుని మనుగడయొక్క స్వరూపం, అతని జీవితావసరాలు పెచ్చుపెరిగిపోతున్నాయి. తన పూర్వీకునిలా కనీసపు అవసరాలతో నిరాడంబరంగా బ్రతకలేడు నేటి మానవుడు. అతనిలా చిన్న పరిధిలో జీవించలేడు. లోకులతో బాటు తానూ నడిచిపోవాలి. అందరిలో తానూ ఒక పాటివాడు కావాలి. వెనుకబడితే లోకం పరిహసిస్తుంది. గౌరవ మర్యాదలు అందనివై పోతాయి. కనుక ఆడంబరమూ, అట్టహాసమూ జీవితాదర్శాలుగా పరిణమించాయి. తన బుద్ధిని ఈ ఆదర్శం మీదనే కేంద్రీకరించి — కనిపించిన వస్తువునంతా ఆశిస్తూ, ఆశించినదానినంతా అందుకోబోతూ, అందనిదానికోసం ఆవేదనపొందుతూ బ్రతుకుబాటలో పయనించే మానవునికి— వెనుకటివారి బ్రతుకుతో జతకట్టి పయనించిన శాంతి, సంతృప్తి ఎలా లభ్యం కాగలవు? ఇటువంటి పరిణామాన్ని దూరంనుండి ఊహించి, ఈ నాగరికత తమకు వద్దనుకుని మానవునికి విభిన్నంగా వుండిపోయిన పశుపక్ష్యాదులే మనుష్యులకంటే తెలివైనవి గదా?

దామోదరానికి జీవితానికి సంబంధించిన ఉన్నత వాంఛలేవీ లేవు. బ్రతుకు ఒడిదుడుకులు లేక ప్రశాంతంగా సాగిపోతే చాలు. తన సంసారం—తాను, తన భార్యతో పరిమితమైనదేకాని పెద్దదికూడా కాదు. బ్రతుకు నావను నడిపించడానికి చుక్కానిలా గుమాస్తాగిరీ వుండనే వుంది. అయినా, బతుకుతో ముష్టియుద్ధం చేయలేక తాను ఓడిపోతున్నాడు.

కళ్యాణం శుభానికి ఆలవాలం అంటారు. తన కళ్యాణం చీకు చింతలకు నాంది అయింది. రెండేళ్లకే అప్పులు కుప్పలైనాయి.

ఏ బాధైనా పడవచ్చుమగానీ — ఋణబాధను భరించడమనేది మహార్ణవాన్ని ఈదడం లాంటిదే!... దారిద్ర్యమే దుర్భరమైనప్పుడు దానికతోడు ఋణబాధ ఒకటి తయారైతే అది గోరుచుట్టుమీద రోకటిపోటే!...చిత్రహింసలలో విచిత్రమైన హింస ఋణబాధ! సంసార సాగరంలోని ప్రశాంతతను రూపుమాపి, భయంకర ప్రళయాన్ని సృష్టించే క్షుద్రశక్తి ఋణం! ఏనుగంతటి వాణ్ణిసైతం పొడిచి పొడిచి, మనస్సును, కాయాన్ని దుర్బలంగా చేసివేసే విషభల్లం ఋణం! అమ్మో! ఋణపిశాచి పాలబడిన వాడి జీవితం విషాదగాథే! దానికి ఆహుతి అయితే, రాలు రప్పలుగూడా బొగ్గులై పోగలవు. ఇందుకు దామోదరం శిథిలరూపం ఒక నిదర్శనం!

ఆవరించుకొన్న చీకటిలో దామోదరం ఒళ్లు దులుపుకుంటూ లేచి నిలబడ్డాడు. గమ్యంతోచక అతని కాళ్లు ముందుకు సాగలేదు. గృహోన్ముఖమై పోవడానికి అతనికి ధైర్యం చాలలేదు. తన అస్థిపంజరం ఏ అప్పులవాడి కంటనైనా పడవచ్చు. నగరంలో నరసంచారంలేని చీకటివేళ యిల్లు చేరుకోవడమే తన పాలిట తారకమంత్రం! దామోదరం మెల్లగా

లక్ష్మి టాకీసువైపు నడిచాడు. నడుస్తూ నడుస్తూ ఒక మారు నవ్వుకున్నాడు. చీకటిలోతప్ప పగటి పూట సంచారానికి నోచుకోని గుడ్లగూబ జ్ఞప్తికి వచ్చిందతనికి.

దామోదరం సినిమాలో కూర్చున్నాడు.

సినిమాకథ సినిమా కథలాగే చక చకా సాగి పోతున్నది. ఒక యువకుడు. అతడొక కలవారి అమ్మాయితో యుగళగీతం పాడతాడు. వారి ప్రేమకు అతని దారిద్ర్యం అడ్డు నిలుస్తుంది, దుర్భర దారిద్ర్యానికి భగ్నప్రేమ తోడుకాగా ఆ యువకుడు మరొక్క నిమిషమైనా జీవించలేక, పెద్దపర్వత శిఖరంపైకి చేరుకుంటాడు. ఆ మహోన్నత శిఖరాగ్రంనుంచి క్రింది లోయలోకి దూకి ఆత్మహత్య చేసుకో బోతాడు. ఇంతలో 'ఆగు' అంటుంది ఆకాశ వాణి. అతని వెనుక ఒక వార్తాహరుడు నిలబడి వుంటాడు. 'అనగనగా అనకాపల్లిలో మీ దూరపు బంధు వొకాయన దివి కెళ్లిపోయాడు. ఆయన యావ దాస్తికీ వారసుడివి నువ్వు' అంటా డతను. బాజా భజంత్రీలతో కళ్యాణ మంటపం వాళ్ళొగి పోతుండగా కథ సుఖాంతమై పోతుంది.

ఆ యువకుణ్ణి చూచి దామోదరం అసూయ పడ్డాడు. ఎంత అదృష్టవంతుడు వాడు!...భోజన ప్రియులందరికీ మొహం మొత్తేటట్లు నిరతాన్న దానాలు చేసినా ఐదారు తరాలవరకూ నమసిపోని ఐశ్వర్యాన్ని, 'నీవు లేక నేను లేను' అని ఎప్పుడూ పాడుతూవుండే ప్రాణేశ్వరినీ సునాయాసంగా సంపాదించేశాడు!...ఏమైనా అది సినిమాలోకం. ఆ లోకంతో ఈ లోకాన్ని పోల్చడం తగని పని!

మేడల క్రీనీడలలోనే యిల్లు చేరుకున్నాడు దామోదరం.

విద్యుద్దీప కాంతిలో ఏదో పుస్తకాన్ని తిరగేస్తోంది లక్ష్మి. నల్లని జడలో తెల్లని మల్లెపూలతో, పొందికగావున్న రవికతో, యిస్త్రీ మడతలు చెదరని వాయిల్ చీరతో అలంకృతయై వున్న ఆ జవరాలిమోము దామోదరాన్ని చూచిన వెంటనే అలుక భావంతో 'టచ్ మీ నాట్'లా ముడుచుకుపోయింది. కాళ్లు చేతులు కడుగుకోకుండా, బట్టలైనా మార్చుకోకుండా ఉస్సురని నిట్టూర్చి, పడకమీద వాలిపోయాడు దామోదరం. ఒక్క నిమిషం మౌనం తర్వాత నోరు విప్పింది లక్ష్మి. 'అర్ధరాత్రి గడిచాక గానీ అడది జ్ఞాపకం రాలేదన్న మాట! త్వరగా వస్తారని, సినిమాకు వెళ్లొచ్చనీ మధ్యాహ్నంనుంచీ ఎదురుచూస్తున్నా, కళ్లు కాయలు గాచిపోయాయి...'

దామోదరం మాట్లాడలేదు. వెల్లకిలా పరుండి, కాలిమీద కాలు వేసుకుని, ముంజేతులు రెండూ నెత్తి మీదికి చేరవేసి, పైకప్పుల కేసి దృష్టి సారించాడు.

'భోజనానికి లేవొచ్చు...'

చలనరహితంగా వున్న దామోదరం సమాధాన మివ్వలేదు.

'ఎక్కడైనా భోంచేసి వచ్చారా?'

'నాకేమీ వద్దు. కాస్సేపు మాట్లాడకు...' అంటూ విసుగ్గా ప్రక్కకు మరలి పడుకున్నా డతను.

పావుగంటసేపు మౌనం. లక్ష్మి అందంగా ఆవులించి లేచి తలుపు గొళ్లెంపెట్టి, చేతిలోని పుస్తకంతో బాటు పడకమీద అతని సరసన కూర్చుంది. చేతిలోని కేటలాగులో వేలెట్టి చూపుతూ 'ఈ నెక్లేసు చూడండి. చాలా బాగుంది కదూ? రోల్డుగోల్డే! చాలా చవక! నలభై రూపాయలేనట!......పక్కింటావిడ కూడా వేసుకొంది. వాళ్లింటాయన కొనితెచ్చాట్ట!' అంటూ ఉపోద్ఘాతం ప్రారంభించింది,

దామోదరం చివాలున పైకి లేచాడు... 'ఛీ! రాక్షసి జన్మ! ... నెక్లేసు కాదుగదా, పావలాపెట్టి పూసలదండైనా కొనివ్వలేనిప్పుడు. నన్ను ప్రశాంతంగా చావనియ్యి...' అంటూ విసురుగా వెళ్ళి తలుపుతీశాడు. నాలుగు సెకన్లలో యింటిముందరి అరుగు అతనికి తల్పమైపోయింది.

అతని గుండెలోని ఆవేదనను గుర్తించి నిద్రాదేవి అతని దరిదాపులకు రావడానికి వెరచింది. దామో

దరం కన్నులు మూసుకున్నాడు...చిక్కని చీకటి! ఆ చీకటిలో వికటనృత్యం సలుపుతూ దర్శనమిచ్చింది బ్రతుకు భయం. దానిచేతుల్లో —అర్ధాంగి కోరికలు, అధికధరలు, అప్పులవాళ్ళ తొందరలు, బ్రతకడానికి మార్గమే లేని భవిష్యత్తు మొదలైన భయంకరాయుధాలు!... దామోదరం గుండెలు వేగంగా కొట్టుకున్నాయి. అతడు కళ్ళు తెరిచాడు...

మరొక్కనెల గడుపగలిగితేగానీ — తాను డబ్బును కళ్ళజూడలేదు. ఈ నెలంతా సంసారం గడపడం, అప్పులవాళ్ళకు నచ్చజెప్పడం, తన మానమర్యాదలు కాపాడుకోవడం — ఇవి పరిష్కారం కనిపించని సమస్యలు! క్రింద క్రూరమృగాలకు వెరచి, ఆకాశవీధిలో ఒక సన్నని త్రాటిని పట్టుకొని వ్రేలాడుతున్నట్లుంది అతని పరిస్థితి. మాటిమాటికీ గుండె వున్నట్లుండి—మందరస్థాయిలో మ్రోగిన వీణాతంత్రిలా ఝుల్లుమంటోంది. తనకు ఊర్ధ్వదిశగా సంచరిస్తోన్న నిద్రావిహంగం రెక్కలనీడ అప్పుడప్పుడు సోకి అంతలో జారిపోతుండగా— జాగ్రదావస్థలోనుండి ... నిద్రావస్థలోనికి నిద్రావస్థలోనుండి జాగ్రదావస్థలోకి ఎగిరెగిరి పడుతున్నాడు దామోదరం.

తెల్లవారు జామున ఐదుగంటలకు మోగిన సైరన్ మోతవిని ఉలికిపడి లేచాడు. పట్టణం అప్పుడప్పుడే ఒళ్ళు విరుచుకుంటోంది. దూరంగా రోడ్డులో బస్సులు, లారీలు నిద్రమత్తు వదిలించుకుంటూ పరుగులిడుతున్నాయి. సైకిలుమీద పరతెంచివస్తూ పాలవాడు హారన్ మ్రోగిస్తున్నాడు. తన గృహప్రాంగణం, వీధీ సుపరిచితాలే అయినా, దిక్కూమొక్కూలేని ఏదో క్రొత్త ప్రదేశంలో వున్నట్లుంది దామోదరానికి. ఇంకొకగంట స్వేచ్ఛగా వుండవచ్చు తాను. ఆ పిదప తనను పరామర్శించడానికి అప్పులవాళ్లు తీర్థప్రజలా రావడం నిస్సందేహం. దామోదరం లేచి నిలబడ్డాడు. ఓరవాకిలిగా మూసివున్న తలుపు సందులోంచి లోపలికి చూశాడు. కటికనేలమీద పడుకుని అలిగిన సత్యభామతీరులో నిద్రపోతున్నది లక్ష్మి. దామోదరం ఏమనుకున్నాడో ఏమో, జేబులో చేయివేసి చూశాడు. మెల్లగా లోపలికి వెళ్ళాడు. ఇరవైరూపాయలు తాను వుంచుకుని, అలమారులో పౌడరుడబ్బీ వున్నచోట మిగతా డబ్బువుంచి, దానిమీద పౌడరు డబ్బీ వుంచాడు. వీధిలోకివచ్చి ఎక్కడికో చరచరా సాగిపోజొచ్చాడు.

ఓ మారుమూల హోటల్‌లో ముఖం కడుక్కుని, ఇడ్లీగారెలతో, వేడివేడి కాఫీతో క్షుద్బాధ నణచుకొని, బారెడు ప్రొద్దెక్కేసరికి — పట్టణానికి దూరంగా, పట్టణంతో ఏవిధమైన సంబంధమూలేని ఒక నిర్మానుష్య ప్రదేశం చేరుకున్నాడు. పైన ఆకాశం. క్రింద నేల. చుట్టూ పచ్చని చెట్లు, గుట్టలు. చల్లని గాలి. హాయిగా విహరించే విహంగాలు...ఇదొక స్వేచ్ఛాలోకం! ఇక్కడున్నదంతా కావలసినంత స్వేచ్ఛావాయువులు! మనస్సును ఎటూ ఎగిరిపోనివ్వకుండా పట్టి నిలుపుకోగలిగితే, సంఘ జీవిని బాధించే సమస్యలు యిక్కడ వుండవు. దామోదరం మనస్సుకు కొంత ప్రశాంతత లభించింది. ఇల్లు, ఇల్లాలు, ఆఫీసు, ఋణపీడ—వీటిని గూర్చిన ఆలోచనలను బలవంతాన ప్రక్కకునెట్టి, మనస్సును నిర్మలంగా వుంచుకొనడానికి ప్రయత్నించాడు. కాలం గడిచిపోవడం కూడా తెలియడం లేదతనికి. చెట్ల నీడలలో కొంతసేపు కూర్చుంటాడు. మరికొంతసేపు గోళీలాడుకునే పిల్లవాడిలా చేతినిండుకు గులకరాళ్ళు తీసుకుని కనిపించిన రాళ్ళమీద గురిచూచి విసురుతాడు. వాగులోని ఎండుటిసుకలో పిచ్చిగీతలు గీసుకుంటాడు. గున్నమామిడి గుబురులలోనుంచి వినవచ్చే శుకపికరవాలను వింటూ మైమరచి పడుకుంటాడు...ఈ విధమైన అనుభవం చాల ఉల్లాసజనకంగా వుందతనికి. ప్రస్తుతం బడి ఎగగొట్టివచ్చిన బడి దొంగ అవస్థ తనది. సంసారం బడి అయితే, ఆ బడిలో నేర్పబడుతూన్న కఠిన పాఠాలకు బుర్ర బద్దలైపోయి యిలా పారిపోయి వచ్చిన మొద్దబ్బాయి తాను.

తొందరపడి సంసారబంధంలో చిక్కుకున్నందుకు కొంత తడవు చింతించాడు దామోదరం. ఒంటరి జీవితంలో వున్న స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలు, శాంతిసౌఖ్యాలు

దాంపత్య జీవితంతో ఎక్కడున్నాయి?...అయినా ఇప్పుడు చింతించి ప్రయోజనం లేదు. సంసారం లవణ జల పూరిత సముద్రమైతే, ఆ సముద్రంలోనికి దొర లించుకుపోయే మధుర జలప్రపూరిత నదీ ప్రవాహం వివాహం. ఈ వినోదం సువిదితమై వుండీ, ఆ నదిలో దిగి విహరించడానికి యుగయుగాలుగా కుతూహలం చూపుతూనే వున్నాడు నరుడు. నీళ్లలోకి దిగకుండా, వినోదం చూస్తూ గట్టున నిలబడేవాడే ధన్యుడు! కానీ, కామాన్ని నిర్జించే శక్తి సంపన్నునికి తప్ప ఇతరు లకు అది అసాధ్యం! సృష్టి సాధకమే స్త్రీ పురుష దాంపత్యమైనప్పుడు—కామాన్ని నిర్జించే వరం ఎవడి కున్నది?

ప్రొద్దు వాలిపోయింది. 'ఇప్పుడెక్కడికి వెళ్లాలి?' అని తనను తానే ప్రశ్నించుకున్నాడు దామోదరం. సమాధానం తోచలేదు. బుద్ధి, కాయము అనే ద్వివిధాం గాలతో తయారుచేయబడిన యీ మోటారు తన స్వాధీనంనుండి తప్పిపోతోంది. తన మీద తనకున్న శాసనాధికారాన్నే కోల్పోతున్నాడు దామోదరం.

పిలిస్తే పలికే ప్రత్యక్షదైవం వైరాగ్యం. అది వారి వారి స్వభావాలను బట్టి ఏ దశలోనైనా, ఏ స్థితిలోనైనా కలుగవచ్చు. మానవజాతిని దుఃఖం నుండి విముక్తి మొనరించాలన్న సిద్ధ సంకల్పంతో సన్యసించాడు బుద్ధుడు. చేసిన పాపాలకు పశ్చా త్తప్తుడై ప్రాయశ్చిత్తంకోసం వైరాగ్యం స్వీక రించాడు అంగుళీమాలుడు. అధికసుఖాలతో, మితి మీరిన భోగలాలసతతో విరక్తుడైనాడు వేమన. కష్టాలే కాపురం కాగా జీవితాశను పోగొట్టుకున్న దౌర్భాగ్యులు వైరాగ్యానికి స్వాగతం పలికిన ఉదంతాలు నిత్యగోచరాలు. వైరాగ్యానికి గల ప్రేరణలలో, స్వార్థమే గానీ, మానవశ్రేయోభిలాష రవ్వంతైనా లేని తెగ చివరిది. ఈ రకపు వైరాగ్యానికి మూలం తన ఏడుపు, తన గోడే! దీని పరమార్థం లోకకల్యాణం కాకపోతే పోవుగాక—ఈతిబాధలనుండి బయటపడితే చాలు!...

దామోదరానికి యిక పలాయనమే శరణ్యంగా కనిపించింది. అతడు చీకటిలో చిన్నగా నడుస్తూ రైల్వేస్టేషన్ చేరుకునేసరికి గంట ఎనిమిదైంది. స్టేషన్‌లో జనసమ్మర్దం ఏమంత ఎక్కువగా లేదు. రైలుకోసం నిరీక్షిస్తూ అక్కడక్కడ కొందరు ప్రయాణీకులు కూర్చుని వున్నారు. ఏ కోరికలూ లేని విరాగిచిత్తంలా ప్రశాంతంగా వెలుగుతున్నాయి దీపాలు. ఇక ఆ స్టేషన్‌లో మజిలీచేసి పోవలసినది— ఒకే ఒక రైలు. తొమ్మిదిన్నరకుగానీ అది రాదు.

స్టేషన్ దక్షిణపుచివర—ఆకులన్నీ రాలిపోయిన ఒక ప్రోడుక్రింద సిమెంటు బెంచీమీద నిట్టూర్పులు విడుస్తూ కూర్చున్నాడు, ఆశలన్నీ రాలిపోయిన మాన వుడు దామోదరం. రైలు ఎప్పుడు వస్తుందా అన్న ఆరాటం, అంతలోపల తాను ఏ అప్పులవాడి దృష్టి జాలంలో చిక్కుకొనవలసి వస్తుందోనన్న ఆందోళన దోబూచులాడుకొన్నాయి అతని మనస్సులో.

ఊహించిన ముప్పు రానేవచ్చింది. చెట్టువెనుక చిరుతపులిలా అకస్మాత్తుగా ప్రత్యక్షమయ్యాడు ఇంటి యజమాని. 'ఏమయ్యా దామోదరం! నీకోసం రావా లనుకుంటూనేవున్నా, శ్రమ తగ్గించావు.'

ఆపత్సమయంలో అబద్ధమాడవచ్చునన్నారు పెద్దలు. దామోదరం వంటివాడికి ఆపదలనేవి తరగని గని. అందుచేత అతడు ఆ అబద్ధాన్ని ఎంత పెద్ద సంఖ్యతోనైనా గుణించవచ్చు. అయినా, అబద్ధ మాడడానికి కూడా సమయస్ఫూర్తి, వాకచక్యమూ కావాలి.

'లేదండీ! మీరు శ్రమ తగ్గించనుకొని పొర బడ్డారు. తొందరపనిమీద నేను ఈ రైల్లో మద రాసు వెళ్తున్నాను. ఇప్పుడే యింటినుంచి బయలు దేరుతూ రెండునెలల అద్దె మా ఆవిడదగ్గర యిచ్చి వచ్చాను...మరీ అంత అవసరమయితే ఇప్పుడు వెళ్లి తీసుకోవచ్చు.'

'అలాగే!' అంటూ ఇంటియజమాని వెళి పోయాడు. ఎంత అమాయకుడు పాపం— అను కున్నాడు దామోదరం. తన రూపును, తన తీరును చూచి కూడా తేలికగా బోల్తా పడ్డాడు.

తాను అబద్ధమాడినంతలో వచ్చే అపాయమేమీ లేదు. మునిగిపోయిన వాడికెత్తైన ప్రవాహం జానెడైతేనేమి. మూరెడైతేనేమి? ఆయన యింటికి వెళ్లి తిరిగి వచ్చేలోపున తాను రైలెక్కి తుర్రుమనవచ్చు. ఆ చిన్న అబద్ధంవల్ల యింతటి ప్రయోజనముండగా, ఆ తరవాత ఎవరు ఏమనుకుంటారోనన్న చింత తనకెందుకు?

ఈ స్వల్ప వ్యవధిలో తాను ఆలోచించవలసింది తన భార్య విషయం! ఇక ఆమె ముద్దు మురిపెము అన్నీ ఆమె పుట్టింటివారే తీర్చి ఆనందింతురు గాక!

...కడుపులో పేగులు గుర్రుమన్నాయి. దామోదరానిది మొండిప్రాణం. కడుపులో పిడికెడు ఆహారం పడితే చాలు, అది రెండురోజులకు కావలసిన జీవశక్తిని తయారు చేయగలదు. తెల్లవారి ఎప్పుడో తిన్న ఉపాహారం యింకా ఆకలిపులిని అదిమిపట్టుకొనే వుంది. దామోదరం పైకి లేచాడు. కొళాయిలో మంచినీళ్ళు త్రాగాడు. ఇంతలో పోర్టరు గంట కొట్టాడు. కట్వాడి పాసింజరు భుగభుగలాడుతూ వచ్చి ప్లాట్‌ఫారంలో నిలబడింది. దామోదరం చివరి పెట్టెలో ఎక్కి కూర్చున్నాడు.

ఎదురు దిక్కునుండి ఏదో గూడ్సురైలు రావలసి వుంది. అది వచ్చాకగానీ రైలు బయలుదేరదు. దామోదరం కిటికీవద్ద కూర్చుని ప్లాట్‌ఫారంలోనికి చూస్తున్నాడు. ధణధణమంటూ గూడ్సుబండి వచ్చి రెండవ లైనులో ఆగింది.

ఆలోచనలన్నీ నిర్విరామంగా ఒకే వస్తువు చుట్టూ పరిభ్రమిస్తూన్నప్పుడు—ఆ వస్తువు కన్నుల ముందు సాక్షాత్కరిస్తుంది. అయితే అది వట్టి భ్రమే కాని అసలు వస్తువు మాత్రం కాదు...ప్లాటుఫారం పై లక్ష్మి పరుగు పరుగున వస్తోంది. ఇది భ్రమేనేమో? .. అయినా దాన్ని భ్రమ అని సరిపెట్టుకోలేకపోయాడు దామోదరం. రైలెక్కాలన్న ఆతృతతో పరుగెత్తి వస్తూన్నది—తన భార్య లక్ష్మి. ఆమె రైలును సమీపించేసింది. దామోదరం మరెట్టి ఆలోచనలకు తావీయక గబుక్కున రెండవ పార్శ్వంలో రైలు దిగేశాడు. లక్ష్మి రైలెక్కేసింది. దామోదరం గబగబా ముందుకు పరుగెత్తి, స్టేషన్ విడిచి, ఊరిలోపలికి నడిచాడు.

ఉన్న ఒక్క ఆశ కూడ ముక్కలైపోయింది. తన భార్యను అంత సులభంగా వదిలించుకోజూచిన తాను ఎంత బుద్ధిహీనుడు! త్రెంచుకొందామన్న తెగనిబంధం యిది. కాకపోతే, లక్ష్మి స్టేషన్ కెందుకు పరుగెత్తుకొస్తుంది?...తాను స్టేషన్‌లో వున్నాడని ఆమెకెవరు చెప్పారు?...ఎంతపని చేశాడు ఇంటియజమాని!

...పొగలు గ్రక్కుతూ రైలు వెళ్ళిపోతోంది.

పాపం, లక్ష్మి! ఆమె ఎంతదూరం వెళ్ళినా, వెనుకకు మరలిరాక తప్పదు. అంతలోపున తన దారి తాను చూచుకోవాలి!

ఈ రాత్రిపూట తన యింటికంటే ఆశ్రయం వేరొకటి దొరకదు. ఇల్లు తాళం వేయబడి వుంటుందేమో? అయినా ఫరవాలేదు. ఒక తాళం చెవి తన భార్యవద్ద వుంటే మరొకటి తనవద్ద వుంది. ఒక బంకులో అరడజను అరటిపళ్ళు కొనుకున్నాడు దామోదరం. ఇల్లు చేరుకున్నాడు. తాళంతీసి లోపలికి వెళ్లి తలుపు గొళ్ళెం పెట్టుకున్నాడు. అరటిపళ్లు తిని నీళ్ళు త్రాగాడు. అతని దృష్టి గూటిలోకి పయనించింది. ఆనాడు వచ్చిన రెండు ఉత్తరాలు గూటిలో వున్నాయి. ఆ రెంటినీ తీసి పరిశీలించాడు దామోదరం. కొన ఊపిరితో కొట్టుకుంటూ చివరి బడితెపోటు తిన్న చిట్టెలుకలా కీచుమన్నాడు. ఆ రెండు ఉత్తరాలూ రెండు నమ్మెట పోట్లు! అప్పులవాళ్లు వ్రాసిన ఉత్తరాలవి!

తన జీవితానికి కేంద్ర బిందువైన ఆ యింటిలోకి రాగానే మళ్లీ అతని చిత్తక్షోభ రెక్కలు విప్పుకుంది. తన కిక విమోచనమే లేదా? ఈ సంసారంలోని సుడిగుండాలలోనుంచి బయట కీడ్చి రక్షించే సాధనమే లేదా? ఉంది!...సంసారాన్ని సాగరంతో ఉపమించారు పెద్దలు. ఆ మహాసాగరాన్ని తరించడం మానవునికి కష్టసాధ్యమని కూడా అన్నారు. కానీ

సంసారికి లక్ష్మీ కటాక్షమే వున్నట్లయితే అతని సంసారం క్షీరసాగరంగా, అతని బ్రతుకు పాలకడలిపై శేషతల్పశయనంగా భాసించగలదు. లక్ష్మీదేవి కటాక్షమే సోకనివారికి సంసారం పసిఫిక్ మహాసముద్రమే మరి! కాంచనం కర్మవిమోచనం! తన కష్టాలు బాపగల సాధనం కాంచనం ఒక్కటే!

జీవిత సాగర తరణానికి లక్ష్మి అనే ఉపకరణం వున్నా అది అందుబాటులో లేనప్పుడు సన్యాసమే యిక ఉపాయాంతరం! అయితే సన్యసించడం కూడా తనకు చేతకాదు. మనిషిలో మానాభిమానా లున్నంతవరకు సన్యాస మనేది సిద్ధించని వరం!

ఇక చిట్టచివరి మార్గం...

వేపాకు చేదైనా అది ఆరోగ్యహేతువైనట్లు, ఈ మూడవ మార్గం మనిషికి భయంకరంగా కనిపించినా—అది అన్ని కష్టనష్టాలను ఒక్కుమ్మడిగా నిర్మూలించి వేయడమేగాక, అవి మళ్ళీ మొలక లెత్తడానికి ఆస్కారమే లేకుండా చేసివేయగలదు. అదే—మరణం!

దామోదరం ఒక కృతనిశ్చయానికి వచ్చేశాడు. దాన్ని ఆచరణలో పెట్టడానికి ముందు ఒకే ఒక కోరిక తీర్చుకోవాలి!...అతని కనురెప్పలు భరింప శక్యంకాని నిద్రబరువుతో వాలిపోతున్నాయి. తాను చావటానికి ముందు ఈ అవకాశాన్ని వినియోగించుకుని కంటి నిండుకు నిద్రపోవాలి. తాను అందుకోగల సుఖం యిదొక్కటే! చచ్చిన పిదప యిది రమ్మంటే రాదు. నిద్రానందాన్ని తనివితీర అనుభవించిన తరువాతనే తన శవం దూలానికి వ్రేలాడాలి!...సత్తువ కోల్పోయిన శరీరాన్ని చాపమీదికి వాల్చేశాడు దామోదరం.

హఠాత్తుగా తలుపు చప్పుడైంది. దామోదరం నిరాశగా లేచి కూర్చున్నాడు. తన ఈ ఒక్క కోరిక తీరే అవకాశం కూడా జారిపోతూంది. ఎవడో అప్పులవాడు కాబోలు! తలుపుమీద చేతులతో దబదబ బాదుతూన్న చప్పుడు! బహుశా యింటివాడై వుంటాడు—అనుకున్నాడు దామోదరం. కాని ఆ వ్యక్తి ఎవరో కాదు. లక్ష్మి!.

'ఎవరు? ఎవరు లోపల? తలుపు తియ్యండి! మాట్లాడరేం?...తలుపు...'

ఆమె నల్లే గొంతు చించుకోనిచ్చి, ఆమె కేకలు వినిపించని లోకాలకు వెళ్ళిపోవాలనుకున్నాడు దామోదరం. కాని, బయటకేకలు ఎక్కువైపోయాయి.'ఇంట్లో ఎవరో దొంగలు దాగున్నారు నాయనోయ్!...ఏమిటీ విడ్డూరం! ఎవరూ పలకరేం?... నాకేమో భయంగా వుంది; ఇలావచ్చి చూడండీ' అంటూ నలుగురినీ కేకలేస్తోంది లక్ష్మి. దామోదరానికి చిరాకు పుట్టుకొచ్చింది. మనిషి చచ్చేటప్పుడైనా ప్రశాంతంగా చావాలి!...విసురుగావెళ్లి భళ్లున తలుపు తెరిచేశాడతడు. అతనిని చూడగానే అద్భుతాశ్చర్యాలతోబాటు, వికసిత పద్మంలా ఆనందదీప్తుల్ని విరజిమ్మింది లక్ష్మి ముఖం. ఆమె ఆగడం విని యింటి ముందర ప్రోగైన కొందరు ఇరుగు పొరుగులు భార్యా భర్త లిరువురినీ చూచి గలగల నవ్వుకుంటూ తమ తమ యిళ్లకు వెళ్ళి తలుపులు మూసుకున్నారు. దామోదరం కోపంతో బుసలుకొడుతూ, మాటాడకుండా చాపమీద సోలిపోయాడు. కాని లక్ష్మి యిదేమీ పట్టించుకోలేదు. ఆమె తన భర్తను వెన్నంటివచ్చి ఆపుకోరాని సంతోషంతో అతని వక్షంమీద వాలిపోయింది.

'ఎక్కడెక్కడ వెతికానో తెలుసా మీ కోసం? ఆఫీసుకుకూడా వెళ్లలేదటనే మీరు?...పోస్టుమన్ చెప్పాడు. అబ్బ! భయపడిపోయాను. ఇక తిరిగి రారేమోనని! గంటక్రితం అద్దె డబ్బులకోసం యింటివాడొచ్చాడు. స్టేషన్‌లో వున్నారని, మదరాసు వెళుతారనీ చెప్పాడు. స్టేషనుకు పరుగెత్తుకెళ్లాను. రైల్లో మిమ్మల్ని వెతుకుదామంటే వ్యవధిలేకపోయింది. పెట్టెలోకి ఎక్కికూర్చున్నాక రైలు కదలబోతుండగా ధైర్యంచాలక దిగేశాను కాబట్టి సరిపోయిందిగానీ, లేకుంటే మిమ్మల్ని వెతుకుతూ నా దారి గోదారయ్యుండేది. మీరు తప్పక యింటికి వస్తారన్న ఆశ నాకుంటే గదూ? అబ్బ! తిరిగి తిరిగీ నా కాళ్లరిగి పోయాయి...అయితే నన్నిలా వెతుక్కుంటూ వుండ

మని, మీా రెక్కడికి వెళ్లిపోయారు?' గుక్క తిప్పు కోవడానికన్నట్లు ఆగింది లక్ష్మి.

'ఇప్పుడీ సోదె అంతా దేనికి? నాకోసం వెత కాల్సిన కర్మం నీకేం పట్టింది?' అంటూ విసు క్కున్నాడు దామోదరం.

'అదేమిటండీ అలాగంటారు? మీాకు వెయ్యి రూపాయలకు ఇన్సూరెన్సొచ్చింది! మీారు ఆఫీసులో లేరని పోస్టుమన్ మనింటికొచ్చిపోయాడు...'

తన చెవులను నమ్మలేకపోయాడు దామోదరం. ఇన్సూరెన్సా! వెయ్యి రూపాయలా !! లక్ష్మి తనతో వేళాకోళ మాడటం లేదుకదా?...అతని గుండెలు వేగంగా కొట్టుకున్నాయి. 'ఏమిటి నువ్వనేది?' అంటూ ఆశ్చర్యంతో లేచి కూర్చున్నాడు.

'ఇదిగో, ఈ ఉత్తరం చదువుకోండి' అంటూ ఒక ఉత్తరం అందించింది లక్ష్మి. దామోదరం చదువుకున్నాడు ..

'...ఆ నాడు మీారు చేసిన మేలు జన్మలో మరువరానిది. కామకగా మీాకు నేను సమర్పించు కుంటున్న ఈ తృణాన్ని స్వీకరించి నాకు సంతోషాన్ని కలుగజేస్తారని ఆశిస్తూన్నాను, ఇట్లు...రమాపతి.'

దామోదరం ఆలోచనలు ఒకవారం వెనకకు వెళ్లాయి. తన ఐశ్వర్యమంతా అక్కరకు రాకపోగా విధివిలాసానికి లోనై. ఆకలితో, ఆవేదనతో హోటలు ముందు నిలబడి తనవద్దవున్న బట్టలను అమ్మజూపిన నెల్లూరు శ్రీమంతుల కుర్రవాడు దామోదరం స్మృతిలో మెదిలాడు.

అతని ఆనందానికి అవధులు లేవు. తనను పరీ క్షించి వరమీయవచ్చిన వేలుపు ఈ రమాపతి! కష్ట లతో ఢీకొనలేక జీవితరంగంనుంచి నిష్క్రమించాలను కొన్నాడు తాను. లక్ష్మీప్రసన్నం అంది రానున్నదని తనకేమి తెలుసు?...పట్టణమంతా గాలించి, ప్లాటు ఫారమంతా వెదకి తుదకు యింటికే మరలివచ్చి తలుపు తట్టి పిలిచింది లక్ష్మి! . పెట్టిన దినములలోపల నట్టడవులకైన వచ్చు నానార్థంబుల్ !

తన యిల్లే పాలకడలి కాగా, సిరిచాప శేష తల్పం కాగా, పాదాలొత్తుతూ కూర్చున్న తన భార్య ఆదిలక్ష్మికాగా — విష్ణుమూర్తిలా పడుకున్నాడు దామోదరం.

ఒక్కసారి లక్ష్మీదేవి అనుగ్రహానికీ గురైతే, యిక వారు పట్టిందంతా బంగారమే! కనుక తెల్ల వారిన పిదప తపాలాఫీసుకువెళ్లి వేయిరూపాయలూ తీసుకుని ఋణాలన్నీ తీర్చివేసి, భార్య మనసుపడ్డ ఆ నెక్లేసు కొనేసి, పనిలో పనిగా ఒకటి రెండు లాటరీ చీట్లు కూడా కొనదలచుకున్నాడు— దామోదరం.